

■ Друкуецца ў «Роднай прыродзе»

АРХІТЭКТАР ПЕРШАБЫТНАГА ЛЕСУ

Як ваўкі мяняюць цячэнне рэк

Кадр года — так ацанілі здымак спецыялісты, якія абслугоўваюць фотапасткі ў Нацыянальным парку «Белавежская пушча». За год выкарыстання камер атрымана больш за дзвесце здымкаў ваўкоў. Сярод іх — драпежнікі са здабычай, сцэны пераследавання або проста маленькія ваўчаняты... Любы кадр нёс інфармацыю, якую аналізавалі, супастаўлялі з іншымі здымкамі.

Кожны здымак — поспех, імгненне з жыцця жывёл. Але фота, калі драпежнік і ахвяра апынуліся ў адным кадры, атрымана ўпершыню. Каб мы ўбачылі гэты рэдкі кадр, не трэба было, як звычайна, высочваць жывёл днямі, а часам і месяцамі.

На нашых вачах разыгрываецца прыродная драма: для ваўка гэта прыемны імгненні пагоні, для аленя — апошнія секунды жыцця... Многія асудзяць крыважэрнасць ваўка і паспачуваюць лесу аленя. Але давайце зірнем на праблему шырэй.

Воўк з'яўляецца сімвалам дзікай прыроды. У натуральным для яго стане ён жыве ў раўнавазе са сваёй ахвярай: любыя змены ў папуляцыі драпежніка ці ахвяры могуць выклікаць незваротныя працэсы ў прыродзе. Драпежнік не знішчае сваіх ахвяр — воўк выступае своеасаблівым барометрам навакольнага асяроддзя.

Апошнія даследаванні паказалі, што там, дзе ваўкі палююць на аленя, не толькі асяроддзе пражывання, але і агульнае зда-

роўе аленевага статка паляпшаецца. Яркі таму прыклад — даследаванні, якія праводзіліся ў Елаўстоўнскім нацыянальным парку (ЗША). Калі ў 1995 годзе там выпусцілі на волю чатырнаццаць ваўкоў, навукоўцы і не думалі, што яны кардынальна зменяць усю экасістэму парку. Гэтых драпежнікаў не было тут 70 гадоў, у парку валадарылі алені, якія за гады бескантрольнага размнажэння (усе намаганні людзей па кантролі іх папуляцыі не прыносілі поспеху) нанеслі вельмі моцны ўрон мясцовай флоры.

Ваўкі не з'елі аленяў, але яны прымусілі тых асяржэней выбіраць месца для пашы і пазбягаць некаторых участкаў парку. На тых месцах пачала адраджацца расліннасць. За шэсць гадоў колькасць дрэў павялічылася ў пяць разоў. З'явіліся бабры, якім дрэвы патрэбны для пабудовы плацін. У затоках завяліся андатры, качкі і рыба. Ваўкі зменшылі папуляцыю каётаў, што прывяло да павелічэння колькасці зайцаў і мышэй, а тыя, у сваю чаргу, прыцягнулі ў парк ястрабаў, тхароў і ліс. У парку павялічылася колькасць мядзведзяў, павялічылася і колькасць ягад.

Але самае дзіўнае — ваўкі змянілі цячэнне рэк, іх рэчышчы выпрасталіся і стабілізаваліся, зменшылася эрозія берагоў. Адбылося гэта таму, што ўплыў ваўкоў на аленяў прывёў да выбуховага росту дрэў і травы па берагах рэк, гэта прывяло да іх умацавання. Памянялася сама геаграфія

10/24/2014 2:49 PM ID:18

парку, а ўсё дзякуючы чатырнаццаці ваўкам, выпушчаным туды менш за дваццаць гадоў таму.

Нешта падобнае назіраецца і ў нашай Белавежскай пушчы. Яшчэ ў 50-я гады мінулага стагоддзя навукоўцы забілі трывогу: павялічаная колькасць аленяў стала пагрозай падлеску. Створаная на базе пушчы запаведна-паляўнічая гаспадарка толькі пагоршыла праблему. Узрасла колькасць капытных, праз якіх пашкодзвалася маладняк (у залежнасці ад пароды — ад 75 да 93%). У выніку маладыя дрэвы гінулі, выжывалі толькі такія пароды, як граб і елка. «Вялікія аматары палявання» і «знаўцы вырашэння праблем Белавежскай пушчы» на працягу больш як паўстагоддзя гаварылі аб «аптымізацыі» колькасці ваўка і «рэгуляцыі» колькасці аленя. Усё гэта прывяло да катастрофічнага стану ляснага масіву. Становішча змянілася, калі большая частка Белавежскай пушчы стала запаведнай. Падкормачныя пляцоўкі былі прыбраны, і ў рэгуляцыю колькасці ўключыліся натуральныя механізмы, у якіх воўк адыграў галоўную ролю. Але ці выканае воўк ролю «архітэктара» першабытнага лесу ў Белавежскай пушчы, як драпежнікі Елаўстоўнскага парку? Гэта пакажа час і даследаванні.

Мікалай ЧЭРКАС, кандыдат біялагічных навук

Чытайце таксама ў шостым нумары часопіса

«РОДНАЯ ПРЫРОДА»:

- «Хуліганім па-зёлёнаму», ці Як азеляніць горад з дапамогай... экабомбаў.
- Колькі абліччаў мае самая славутая расліна з беларускіх легендаў?
- Гэтага сабаку называюць ідэальным для ўтрымання.
- Знаёмцеся: аўстралійская аўчарка.
- І «зёлёная» вада — рыбаку не перашкода...

■ Экасенсация

АДКУЛЬ ПАД БЯРОЗАЙ ПІРАННІ?

Надаўна амерыканскія вучоныя знайшлі ў Марыянскай упадзіне на глыбіні трох кіламетраў новыя віды марскіх жыхароў — бесхрыбетных, каралаў, рыб, большасць з якіх нагадвае прышэльцаў альбо монстраў. Мы вырашылі даведацца, як часта з'яўляюцца «пачвары» ў Беларусі?

Загадчык лабараторыі іхтыялогіі Навукова-практычнага цэнтра Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па біярэсурсах Віктар РЫЗЕУ-СКІ кажа, што часам людзі па ўласнай дурасці дапамагаюць «монстрам» распаўсюдзіцца. Свежы выпадак: сёлета ў сярэдзіне чэрвеня ў рэчышчы сажалцы рыбакі вылавілі невядомую рыбу. На паверку прышэльцам аказаўся кальчужны сом — папулярны акварыумны від. Верагодна, нядбайны ўладальнік вырашыў пазбавіцца ад рыбы (сом дараствае да 50 см у даўжыню) і не прыдумаў нічога лепшага, як ціхенька выкінуць яе ў самы блізкі вадаём. Сама злавлі, але на патэльны не адправілі — пабаяліся (вельмі страшны на выгляд). І гэта

У вадаёме Бярозаўскай ГРЭС нечакана з'явіліся піранні.

ФОТА ВІКТОРА РЫЗЕУСКАГА

не адзіны прыклад, калі акварыумныя жыхары трапляюць на вуду. Некалькі гадоў таму на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага запаведніка ў Сергучоўскім канале вылавілі панцырнага шчупака, а ў вадаёме Бярозаўскай ГРЭС дык ўвогуле завяліся піранні. Адкуль яны ў нас? Хтосьці вырашыў сваімі сіламі «зарыбіць» вадаём. Добра, што ўсе вышэйпералічаныя віды не здолелі прыжыцца ў нашых умовах. Аднак ёсць і такія мігранты з акварыумаў, што прапісваюцца на новых тэрыторыях надоўга,

а распаўсюджваюцца вельмі хутка. Адзін з іх — ратан-галавешка, невялікая рыбка, родам з Далёкага Усходу, якую многія аматары трымаюць у акварыуме. Яна лічыцца самай агрэсіўнай сярод рыб-прыжывал Беларусі. У 1972 годзе «галавешку» ўпершыню заўважылі ў адным з мінскіх вадаёмаў, а сёння прышэлец распаўсюдзіўся па ўсёй тэрыторыі краіны.

— Ратан не пераборлівы, ён з'ядае ўсё, нават маленькіх прадстаўнікоў свайго віду, — расказвае Віктар Казіміравіч. — Жыве ў прыбярэжнай зоне. Калі трапляе ў сажалку, дзе гадуецца карпа альбо карася, можа значна нашкодзіць — з'есць малькоў. Ёсць таксама віды, якія трапілі да нас самастойна, без дапамогі чалавека. Так, у 2007 годзе ўпершыню ў Беларусі быў заўважаны бычок-цуцык. Праз год зафіксавалі яшчэ два новыя для краіны віды — іголку-рыбу чарнаморскую пухлашчоку і колюшку малую паўднёвую. Яны добра прыжыліся ў Беларусі, самі трапілі да нас. А вось чабачок амурскі трапіў у нашы акваторыі выпадкова: яго прывезлі разам з пасадачным матэрыялам для таўсталобіка і белага амура — папросту не заўважылі малькоў. Ён трапіў у Пціч і пачаў сваё шэсце па нашых водах.

■ Незнаёмцы з Чырвонай кнігі

ЯЕ ВЯЛІКАСЦЬ ПАПАРАЦЬ

Каму шанцавала адшукаць папараць-кветку? Навука сцвярджае, што такое немагчыма, бо расліна размнажаецца спорами. Аднак калі вы ўбачыце чыставуст велічны, то хаця б часткова паверыце ў гэты міф. Спораносная частка ліста бурага колеру здалёк нагадвае кветку-мяцёлку альбо... карону (дарэчы, навуковая лацінская назва гэтага віду *Osmunda regalis* — папараць каралеўская, англійскае «імя» — «flowering fern» — перакладаецца як папараць, якая цвіце).

ФОТА АНАТОЛЯ КЛІШЧУКА

У Беларусі від знаходзіцца пад пагрозай знікнення і мае міжнародны статус аховы. Сустрэць яго ў дзікіх умовах у нашых лясах можна толькі ў адным месцы — каля вёскі Тамашоўка Брэсцкага раёна. У папуляцыі налічваецца прыкладна чатыры сотні раслін, а самыя вялікія экзэмпляры дасягаюць паўтара метра ў вышыню. Ва ўсёй Усходняй Еўропе гэта адзінае месца, дзе расце чыставуст велічны. Убачыць каралеўскую папараць можна і ў калекцыі рэдкіх раслін Цэнтральнага батанічнага саду НАН Беларусі.

— Чыставуст каралеўскі не адносіцца да беларускай флоры. Гэта рэліктавы від, нашчадак раслін, якія панавалі на ўсіх кантынентах планеты ў далёкім мезазой (ён скончыўся 65 мільёнаў гадоў таму), — расказвае навуковы супрацоўнік лабараторыі біяразнастайнасці раслінных рэсурсаў Алеся КРУЧОНАК. — Арэал асмунды рваны: тэрыторыі Заходняй Еўропы, Чарнаморскае ўзбярэжжа Каўказа, Паўночная і Паўднёвая Амерыка, Паўднёва-Заходняя Індыя. «Каралевіч» селіцца ў забалочаных вільготных шырокалістых лясах, на тарфяных багнах.

Век мнагалетніка доўгі. Вучоныя назіралі ў іншых відаў гэтага роду папараці такую з'яву, як «ведзьміны кольцы» (кола парцыяльных (адасобленых) атожылкаў), якое налічвала каля 300 гадоў.

Для захавання каралеўскай папараці ў беларускіх умовах расліну неабходна зберагаць і разводзіць у батанічных садах. Дзікія месцы, дзе селіцца рэдкі від, варта абмяжоўваць ад антрапагеннага ўплыву: там нельга праводзіць меліярацыйныя мерапрыемствы, пакося, рубкі лесу.

КЛАС: Папартнікавыя (Polypodiopsida)
СЯМЕЙСТВА: Чыставуставыя (Osmundales)
РОД: Чыставуст (Osmunda)
ВІД: Чыставуст велічны, ці каралеўскі (Osmunda regalis)

Кацярына РАДЗЮК. radziuk@zviazda.by

Рэчыцкі «монстр» на паверку аказаўся акварыумнай рыбай — кальчужным сомам.

Сёння ў Беларусі налічваецца 18 новых відаў рыб.

— Здаецца, відаў становіцца больш, але сваёй, абарыгеннай, прамыслова каштоўнай рыбы паменшала, — адзначае навуковец.

Кацярына РАДЗЮК. radziuk@zviazda.by